

Domácí těžkosti

Rok **1947** představoval zásadní zlom ve světovém i československém poválečném vývoji. Na mezinárodní scéně začaly narůstat rozpory mezi bývalými spojenci z války, mezi nimiž stále více sílila vzájemná nedůvěra. Ministr zahraničí Jan Masaryk popsal situaci mezi velmocemi následovně: *„Mezi Západem a Východem jde o veliký ideologický a materiální boj, který je vlastně bojem o plody vítězství. Nyní stojí obě strany – obrazně řečeno – s košem, který není malý, pod stromem vítězství a čekají na plody, přičemž každá z nich chce sklidit co nejvíce.“*

V Československu nadále **rostl vliv komunistů**, kteří se stále intenzivněji připravovali na budoucí převzetí moci ve státě. Již 21. srpna 1947 projednávalo předsednictvo KSČ náměty na podzimní politickou ofenzívu. Vycházelo se přitom ze Stalinovy kritiky, který odsoudil diskusi o účasti ČSR na Marshallově plánu a požadoval co nejrychlejší vyřešení „stranické a politické nesourodosti vlády“. Kromě jiného se komunisté zaměřili na **formování levicových křídel** v nekomunistických stranách, která měla napomoci k odstranění „reakčních“ vedení těchto stran. Taktéž měly být zesilovány administrativně mocenské zákroky proti demokratickým stranám. Ve svém důsledku měly tyto aktivity vést k likvidaci nekomunistických stran. Taktika nástupu KSČ k moci byla schválena Ústředním výborem KSČ v listopadu 1947, přičemž tato vize vycházela i ze závěrů ustavující schůze **Informačního byra komunistických stran** (Informbyra) ve Szklarské Porębě září 1947.

Poprvé si komunisté svoji strategii vyzkoušeli na **Slovensku**, kde se pokusili zlikvidovat tamní **Demokratickou stranu**. Ta získala v květnových volbách roku 1946 na Slovensku 2/3 většinu hlasů a tudíž i téměř monopolní postavení ve slovenských politických orgánech. S tím se pochopitelně komunisté nemohli smířit. Obvinili tedy Demokratickou stranu ze spolčení s bývalými luďáky. Důkazem mělo být uzavření tzv. **dubnové dohody** mezi katolíky a Demokratickou stranou.

Komunisté požadovali, aby zástupci Demokratické strany vyjádřili věrnost republice a souhlasili s očistou politického života na Slovensku. Pochopitelně od „demokratů“ vyžadovali zřeknutí se dubnové dohody. S těmito podmínkami souhlasili – i když s výhradami – také zástupci ostatních českých stran (zejména národní socialisté). Komunistům se tak podařilo oslabit mocenské pozice demokratů, především díky tzv. třetí pražské dohodě, v níž byly oslabeny pravomoci slovenských národních orgánů.

Útoky proti Demokratické straně pokračovaly též v souvislosti s procesem s bývalým prezidentem Slovenské republiky **dr. Jozefem Tisem** a bývalými slovenskými ministry – zahraničí dr. Ferdinandem Ďurčanským a vnitra Alexandrem Machem. V souvislosti s Tisovou žádostí o milost obvinila KSČ Demokratickou stranu z odbojného postoje vůči čs. vládě. Od poloviny roku 1947 pak už komunisté proti

demokratům vystupovali zcela otevřeně s cílem vyvolat na Slovensku politickou krizi a umožnit změnu tamní mocenské struktury. V této situaci se české demokratické strany začaly postupně přiklánět na stranu demokratů, protože si byly vědomy, že další komunistický útok by mohl být veden proti nim. K tomuto problému se na schůzi české Národní fronty dne 11. listopadu 1947 vyjádřil K. Gottwald následovně: *„Vy máte strach, že my chceme jít potom na vás. Že chceme oddělat jedny, pak druhé atd. To však není pravda. My nejsme žádní utopisté, dobrodruzi, my jsme marxisté. My víme, že pokud jsou třídy, jsou také politické strany. Nemáme zájem, dokud existují třídy, zahánět politické strany do podzemí, ovšem pokud nejsou protistátní.“*

Rozhodování o osudu J. Tisa se aktivně účastnily i jiné osobnosti politického života a jak již bylo výše zmíněno, sehrál tento proces významnou roli také v boji komunistů proti Demokratické straně na Slovensku. Den po vynesení rozsudku bylo předsedou Slovenské národní rady dr. J. Lettrichem oznámeno, že předsednictvo SNR se žádostí o milost nebude zabývat. Toto rozhodnutí odůvodnil Lettrich tzv. třetí pražskou dohodou, podle níž měly být všechny žádosti o milost postoupeny pražské vládě. Z žalobců Národního soudu doporučil udělení milosti pouze L. Rigan, který byl přesvědčen, že se tak zabrání rozporům mezi katolíky a evangelíky. Pověřenectvo spravedlnosti doporučilo jménem dr. I. Štefánika, aby byl trest smrti zmírněn na doživotní vězení. Pražská vláda jednala o návrhu dne 17. dubna 1947. Jednání předsedal K. Gottwald a objevily se jak názory hovořící ve prospěch udělení milosti, tak i zamítavé postoje. Kladně se k žádosti o milost vyjádřil například J. Ursíny, který prohlásil: *„Nemám žiaden dôvod zastávať sa Tisa, za ľudáckeho režimu som bol väznený a po potlačení povstania dokonca v neprítomnosti odsúdený na smrť! Bránim len ľudskosť a zdravý ľudský rozum! Páni, nevedomujete si, že Tisova poprava oslabí pozície Demokratickej strany a pomôže komunistom? A komunistom chcem pripomenúť, že vo vojne nebol na Slovensku vykonaný nijaký politicky motivovaný rozsudok smrti! Prečo to má byť po vojne inak?“* Naproti tomu zástupce delegace slovenských partyzánů major V. Žingor prohlásil: *„Ak bude Tisovi udelená milosť, vyvoláme nepokoje! Ja, major Žingor, v mene partizánov žiadam, aby vláda nenavrhla omilostiť Tisa.“*

Vládní zasedání bylo ukončeno hlasováním, v němž se pro udělení milosti vyjádřilo 6 členů vlády (zástupci

Tzv. dubnová dohoda, uzavřená dne 30. března 1946, představovala politickou dohodu mezi vedením Demokratické strany a představiteli politického katolicismu (novoludáčtví) na Slovensku. Označení „dubnová“ se jí dostalo, protože byla zčásti publikována jako usnesení předsednictva Demokratické strany ze dne 5. dubna 1946. Plné znění bylo publikováno až v prosinci téhož roku v časopise *Slovák* v USA. Dohoda představovala ústupek novoludákům, k nimž náleželi např. M. Bugár, J. Kempný a A. Cvinček, jejímž cílem bylo vytvořit jednotný protikomunistický blok na Slovensku. Podle dohody byly kandidátní listiny pro volby v roce 1946 sestaveny v poměru 2 : 1 ve prospěch katolíků, stejně tak při obsazování orgánů strany měli mít katolíci výhodu v poměru 7 : 3. Výměnou za to zástupci katolíků slíbili využít vlivu katolické církve ve prospěch kandidátů Demokratické strany. Dohoda skutečně napomohla volebnímu vítězství Demokratické strany, zároveň však později přispěla ke vzniku slovenské politické krize (tzv. slovenský podzim) v roce 1947.

Demokratické strany a lidovců) a proti 17 (zástupci KSČ, ČSSD, ČSNS a L. Svoboda). Na základě tohoto usnesení se prezident Beneš rozhodl milost neudělit. Trest byl vykonán ráno 18. dubna 1947 v Justičním paláci v Bratislavě.

Na přelomu let 1947 a 1948 probíhala jednání vlády a Národní fronty ve znamení neustálých hádek, osobních útoků a přerušování schůzí k poradám apod. V Národní frontě se proti komunistům vytvořil blok nekomunistických – demokratických stran, přičemž mezi oběma stranami lavírovali sociální demokraté, usilující o vzájemnou dohodu. Úsilí o přehlasování a izolaci KSČ v Národní frontě si komunisté vysvětlovali jako snahu vyřadit KSČ z mocenského aparátu a znemožnit jí vítězství v nastávajících volbách, a tudíž i získání monopolu moci. Byli přesvědčeni o existenci protikomunistické fronty, jejímž cílem je vydat se tzv. francouzskou a italskou cestou, tj. vyloučit komunisty z vlády. Mezi komunisty tak začaly narůstat hlasy radikálů usilujících, o rázný postup proti „reakci“.

Komunisté tak zesilovali snahy o převzetí moci v zemi a začali se připravovat na rozhodující střetnutí. K dosažení svých cílů využívali represivní nástroje, vytvářeli atmosféru strachu a napětí, mobilizovali jimi ovládané masové organizace atd. Stále více se také uchýlovali k umělému vytváření nejrůznějších špionážních a jiných afér (např. mostecká špionážní aféra, krčmaňská aféra) s cílem poškodit, případně přímo zlikvidovat své politické oponenty. K tomu využívali mimo jiné také **Státní bezpečnost** (StB), což byla tajná politická policie, která později tvořila jeden z pilířů komunistického režimu. Na jejím ovládnutí pracovali komunisté již od jejího vzniku v roce 1945. Usilovali o obsazení velitelských funkcí a vytváření nových útvarů složených ze stranicky spolehlivých lidí, což bylo v souladu s usnesením ÚV KSČ z konce roku 1947 o represivním postupu proti funkcionářům nekomunistických stran.

Ve svém počínání se komunisté, a to i na nižších pozicích, řídili směrnicemi ústředního sekretariátu, které nabádaly k ostrému postupu vůči „nepřítelům“. Uskutečňování těchto směrnic se dělo dvěma způsoby.

V prvním případě se jednalo o **privilegování členů KSČ** tak, že například v pohraničí dostávali komunisté přednost při udělování živnostenských a zemědělských závodů do vlastnictví, komunističtí obchodníci byli upřednostňováni

zajímavost

Dr. Jozef Tiso byl odsouzen k trestu smrti oběšením dne **15. dubna 1947** v procesu, kteří mnozí považovali za nespravedlivý. Obhájci J. Tisa požádali prezidenta Beneše o milost. O žádosti se rozhodovalo tři dny, přičemž podle J. Ursínyho se o případné milosti uvažovalo již od roku 1943. Toho roku poslala ilegální odbojová skupina *Flora* prezidentu Benešovi do Londýna zprávu s žádostí, aby Tiso po skončení války nebyl popraven. Jeho působení na Slovensku mělo mít podle uvedené skupiny také mnoho kladných stránek.

zajímavost

Státní bezpečnost vznikla v roce 1945 a byla definována jako součást Sboru národní bezpečnosti, řízená rozkazy ministerstva vnitra. Skládala se ze tří základních složek – rozvědky, kontrarozvědky a vojenské kontrarozvědky. Úkolem *rozvědky* bylo vykonávat politickou, hospodářskou a vědeckotechnickou špionáž, diskreditační a dezinformační činnost v „nepřátelském“ zahraničí. *Kontrarozvědka* měla bojovat jak proti „vnějšmu nepříteli“, tj. proti činnostem zahraničních rozvědek a jejich spolupracovníkům v republice, tak proti nepříteli „vnitřnímu“, tj. odpůrcům režimu (později komunistického). *Vojenská*

při distribuci textilu a jiných výrobků, komunisté měli přednost také při styku s úřady apod. Velmi významně se tento princip uplatňoval v personální politice, kdy docházelo k diskriminaci zaměstnanců podporujících jiné politické strany.

Druhým způsobem pak bylo využívání mocenských pozic komunistů k tvrdým **postihům „nepřátel lidové demokracie“**. K tomuto byl využíván zákon na ochranu republiky z roku 1923, zákon proti černému obchodu a trestní zákon.

V roce **1947** však došlo v Československu i k mnoha jiným důležitým událostem, z nichž zde některé uvádíme. Zejména stojí za zmínku pokusy několika skupin (sotně Bir, Chrin, Stach, Chromenko, Burlak) **Ukrajinské povstalecké armády** (tzv. banderovců) o proniknutí na československé území a následně do Rakouska. Banderovci k nám pronikali již od srpna 1945 přes Dukelský průsmyk na východním Slovensku. Do boje proti nim zasáhly také ozbrojené oddíly československé branné moci – vojáci, partyzáni, SNB. Tato „akce“ skončila 17. listopadu 1947.

Další podstatnou událost představoval **zápas o průmyslové konfiskáty**, tj. majetky zabavené na základě tzv. restitučního zákona (č. 128/1946 Sb.). Aplikací zákona „*měly být napraveny křivdy způsobené čs. občanům v důsledku národní, politické a rasové perzekuce*“. Jednalo se zvláště o malé a střední továrny a firmy, které nepodléhaly znárodnění a byly dočasně dány pod národní správu; v mnoha případech šlo o židovský majetek. „Zápas o konfiskáty“, probíhající v letech **1946–1948**, vyvolali komunisté s pomocí ROH a pracovních kolektivů v mnoha závodech, které nesouhlasily s navrácením majetků původním majitelům a hrozily stávkami. Ty se uskutečnily například v Českých Budějovicích, Brně, Kladně a Ostravě. Výsledkem pak bylo rozhodnutí orgánů NF z března 1947 o přiřazení konfiskátů k národním podnikům. Ty konfiskáty, o něž by podniky neprojevovaly zájem, měly být nabídnuty soukromým podnikatelům.

Dne **4. dubna 1947** vyhlásili komunisté ústy ministra zemědělství J. Ďuriše tzv. **Hradecký program** navazující na předchozí etapy pozemkové reformy s heslem: *Půda patří těm, kdo na ní pracují*. Program obsahoval následující požadavky:

1. dokončení konfiskace půdy;
2. revizi první pozemkové reformy;
3. rozdělení veškeré půdy nad 50 ha (případně i menší rozlohy, pokud vlastník na ní nepracuje);

kontrarozvědká původně představovala samostatnou součást armády a pod StB se dostala až v roce 1951. Jejím posláním byl boj proti zahraničním rozvědkám a jejich spolupracovníkům, kteří působili v československých ozbrojených silách. Příslušníci StB působili v zahraničních zastupitelských úřadech, dohlíželi na průběh návštěv československých delegací, hromadných výprav i jednotlivců v cizině. Při své činnosti využívali nejružnější metody, jako například provokace, únosy, vydírání, zastrašování aj.

Zcela zásadní roli sehrála StB v politických procesech z 50. let, kdy – se souhlasem politického vedení – uměle vytvářela nepřátele lidově demokratického zřízení a podílela se na jejich likvidaci. K typickým vyšetřovacím metodám té doby patřilo fyzické (noční výslechy, odepírání spánku, bití a mučení elektrickým proudem apod.) i psychické násilí (vyhrožování zatčením rodinných příslušníků, apelováním na komunisty, aby „pomohli straně“ aj.). Rozsáhlou a do značné míry nekontrolovatelnou mocí disponovala StB až do smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda. Během 60. let se její činnost začala zaměřovat spíše na vnitřní zpravodajství a soustředila se na hledání informací o dění ve společnosti. Činnost StB byla ukončena z rozkazu ministra vnitra R. Sachra dne 1. února 1990.

Július Ďuriš, 1945–1951 ministr zemědělství

4. uzákonění národního pojištění pro rolníky;
5. zavedení jednotné zemědělské daně;
6. zvýhodnění úvěru a odstranění rozdílu mezi cenami průmyslových a zemědělských výrobků.

Přestože s tímto programem komunisté neuspěli, podařilo se jim posílit svůj vliv na vesnici.

Velkým problémem se stalo také řešení následků **velkého sucha**, kterým byla v létě roku 1947 zasažena střední Evropa. Spolu se zastavením pomoci USA z fondu **UNRRA** se zmíněné sucho významně podepsalo pod vznikající **ekonomické potíže** československého státu. V souvislosti se suchem a neúrodou byly vyčísleny ztráty ve výši 15–19 miliard korun. Důsledkem toho byly zvyšující se požadavky na dovoz potravin. Zásadní vliv na vývoj v této oblasti měla i skutečnost, že po válce zůstávaly v pohraničí neobdělány až desetitisíce hektarů půdy. To vše mělo vliv na vnitřní trh, kde byly zejména potraviny, textilní výrobky a obuv nedostatkovým zbožím. Složitá situace postupně vedla k rozmachu **černého**

zajímavost

Ke komunisty vyprovokované stávkě došlo například 5. března 1947 ve Varnsdorfu, kde měla být textilní továrna bývalé firmy Eichler a syn navracena původnímu majiteli E. Beerovi. Pod nátlakem však okresní soud své původní rozhodnutí zrušil a továrna byla připojena k národnímu podniku.

trhu a nespokojenosti obyvatel. Vzhledem k složité vnitropolitické situaci je celkem pochopitelné, že hledání řešení nastalých potíží bylo značně komplikované. Takže například komunistický ministr J. Dolanský předložil návrh na zavedení tzv. **milionářské dávk**y a následné využití získaných finančních prostředků na pomoc rolníkům, které sucho těžce zasáhlo. S tímto návrhem nesouhlasili zástupci nekomunistických stran, kteří navrhovali jiná řešení, jako například úspory ve státní sféře apod. Komunisté se samozřejmě snažili svůj návrh prosadit, k čemuž využili mobilizaci lidových mas prostřednictvím ROH. Zároveň uzavřeli dohodu se sociální demokracií o společném postupu. Nakonec byl jak vládou, tak parlamentem schválen kompromisní návrh „o mimořádné dávce z majetku a nadměrných zisků“.

Zákon o tzv. milionářské dávce (výňatek)

ČÁST I.

§ 1

Mimořádná jednorázová dávka a mimořádná dávka z nadměrných přírůstků na majetku podle tohoto zákona slouží k úhradě mimořádných příplatků vyplácených k zemědělským cenám jako náhrada škod utrpěných suchem, pokud výnos dávek neplyne do likvidačního fondu měnového (§13).

ČÁST II.

§ 3

(1) Mimořádné jednorázové dávce jsou podrobeny:

a) fyzické osoby a neodevzdané (nerozdělené) pozůstalosti, podléhající dani důchodové nebo dani ze mzdy, přesahuje-li jejich dani podrobený důchod nebo dani podrobená mzda, popřípadě jejich součet, částku 240 000 Kčs za kalendářní rok 1947, a to sazbou podle § 9, odst. 1;

b) fyzické osoby, neodevzdané (nerozdělené) pozůstalosti, akciové společnosti, komanditní společnosti na akcie a společnosti s ručením omezeným, jsou-li vlastníky majetku přesahujícího

zajímavost

Revoluční odborové hnutí (ROH) představovalo monopolní odborovou a nejmasovější společenskou organizaci v poválečném Československu. Po likvidaci odborových centrál vznikly na území protektorátu dvě centrální organizace – Národní odborová ústředna zaměstnanecká, která měla působit jako nástroj nacistické propagandy, a Ústředí veřejných zaměstnanců. Před koncem války byla vytvořena **Ústřední rada odborů** (ÚRO), která obdržela pověření od České národní rady k převzetí všech odborových svazů a spolků v českých zemích. Ač se mělo podle původních záměrů jednat o nadstranickou organizaci, bylo ROH stále více pod vlivem komunistů a hrálo významnou roli v komunistickém boji o převzetí moci v zemi. Pomocí odborů mohli komunisté stupňovat revoluční tlak „zdola“, o nějž se pak opírali při prosazování svých politických požadavků v parlamentě, ve vládě i v Národní frontě. Tvořily de facto „převodovou páku“ od lidových mas ke komunistické straně. Tato metoda „nové odborové politiky“ jim umožňovala postupně odbourávat ještě zbývající prvky demokracie v zemi; podbízivě je ROH líčeno v duchu „budovatelského úsilí a třídních bojů revolučních odborů“. Využíváním odborových organizací jako hlasatelů každodenních

1 000 000 Kčs a mají-li v kalendářním roce 1947 dani podrobený důchod nebo dani podrobenou mzdu, případně jejich součet, nebo základ zvláštní daně výdělkové nejméně 50 000 Kčs, a to sazbou podle § 9, odst. 2.

2) Společně s hlavou rodiny se zdaní též příslušníci rodiny. (...)

§ 4

Za majetek ... se považuje veškerý majetek ..., jehož celková hodnota po srážce dluhů a břemen činí k 31. prosinci 1947 (rozhodný den konečný) více než 1 000 000 Kčs.

§ 5

Do majetku podle § 4 započítávají se také předměty z drahých kovů, předměty umělecké, ozdobné a přepychové (včetně starožitností), jakož i sbírky všeho druhu...

§ 6

Majetek, získaný v době od 16. listopadu 1945 do 31. prosince 1947 darováním, mají-li dary věnované týmž dárce témuž obdarovanému dohromady hodnotu vyšší než 20 000 Kčs, se zdaňuje u dárce...

zájmů a potřeb pracujících se částečně otupovalo ostří kritiky nekomunistických stran vůči komunistickým praktikám. Za výrazné pomoci odborů byl prakticky umožněn KSČ nástup k moci v únoru 1948.

zajímavost

UNRRA představuje zkratku organizace „United Nations Relief and Rehabilitation Administration“ (tj. Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu), která byla založena na základě washingtonské dohody z 9. listopadu roku 1943 a jejímž účelem byla hospodářská pomoc státům poškozeným ve válce. Do konce června 1947 obdrželo Československo od této organizace zásilky potravin, šatstva, léků, strojů a surovin o váze 793 tisíc tun, a to ve výši 271 milionů dolarů (13,5 miliardy korun).

Závěrem je třeba zmínit i událost, která zásadně ovlivnila budoucí vývoj republiky, a to definitivní odmítnutí účasti na tzv. **Marshallově plánu**, tj. plánu pomoci USA válkou zasaženým evropským zemím. Ačkoliv Československo nejprve s přijetím plánu souhlasilo, po jednáních vládní delegace v Moskvě (ve dnech 9.–12. července 1947) svůj souhlas odvolalo. Stalo se tak především díky nátlaku J. V. Stalina. Československo se tak definitivně dostávalo do sovětské sféry vlivu.